

Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення

Михайло САЛІЙ^{1*} <https://orcid.org/0000-0001-8414-0438>

УДК 911.3:314

ПОШУКОВА СТАТТЯ

¹Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
кафедра Географії України та регіоналістики

Листування – * m.salii@chnu.edu.ua

Ключові слова: Тернопільська область, адміністративний район, система розселення, адміністративний устрій, децентралізація, територіальна громада, місто, село, ГІС-технології, QGIS.

Анотація: В статті розглянуто трансформаційні зміни що відбулися з Тернопільською міжрайонною системою розселення внаслідок проведення адміністративно-територіальної реформи та перетворення її в районну систему розселення на базі новоутвореного Тернопільського району. Здійснено аналіз просторових особливостей формування району, які змінилися шляхом об'єднання територій колишніх районів центральної частини Тернопільської області та складу територіальних громад. Розглянуто громади за типами, кількістю населених пунктів та рад, що об'єдналися. Встановлено позиції громад за площею, чисельністю та густотою населення. З метою наочного відображення та аналізу основних трансформаційних змін та просторових особливостей розміщення за основними показниками за допомогою ГІС створено відповідні картосхеми.

1. ВСТУП

На різних етапах історичного розвитку, в будь-якій державі відбуваються певні трансформації та перетворення, зумовлені потребами та викликами сучасності які стоять перед суспільством. Від таких змін, зазвичай очікують покращення та вдосконалення особливостей функціонування, відповідної важливої ланки у структурі держави. Прикладом таких трансформацій в Україні, стала адміністративно-територіальна реформа, що тривала з 2014 по 2020 роки, та була призупинена у зв'язку з активною фазою військової агресії. Разом із впровадженням децентралізації влади та передачі значних повноважень на місцевий рівень, реформа призвела до значних змін в адміністративно-територіальному устрої. Зміни відбулися в кожній адміністративній області, шляхом зменшення кількості районів, через їх об'єднання та укрупнення, а також створення у їхньому складі територіальних громад, через перерозподіл колишніх сільських рад. Такий процес спричинив зміни та переформатування у загальній структурі загальнодержавної системи розселення, а відповідно й міжрайонного, районного, кущового та локального рівнів. Такий перерозподіл власне населених пунктів та і самого населення, зокрема, поміж новими адміністративними одиницями різних рівнів, зумовив значний вплив не тільки на функціонування низових систем розселення, а й на їх мешканців.

2024, 847; DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2024.847.169-180>

 Open Access. © 2024 М. САЛІЙ

опубліковано у Чернівецькому національному університеті

Ця робота ліцензується відповідно до

CC BY-NC-ND із Зазначенням Авторства – Некомерційна – Без Похідних 4.0 Міжнародна

Тому, саме дослідження відповідних змін та перетворень на різних рівнях, наразі стало актуальним та залишатиметься таким тривалий період.

2. АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Оскільки, зміни та перетворення, що стосуються систем розселення та їх складових, відбуваються постійно та активно, і мають свої особливості на різних рівнях та в різних регіонах, дослідження даної проблематики постійно потребувало нових підходів та методів наукового аналізу.

Теоретичні та практичні аспекти територіальної організації розселення досліджував [Доценко \(2010\)](#), демографічні аспекти регіональних систем розселення [Джаман \(2003\)](#), методологічні аспекти історико-географічного вивчення розселення у своїх працях розглядає [Яворська, Яковлєва \(2012\)](#), методичні основи дослідження розселення населення регіону як важливої складової його геодемографічної характеристики, у своїй статті розглядає [Сегіда \(2013\)](#) Особливості функціонування первинних систем розселення аналізує [Заставецька \(2013\)](#).

Вивченням особливостей організації та трансформації систем розселення різних областей України, в різні періоди, займалися цілий ряд науковців. На прикладі Тернопільської області, трансформацію системи розселення регіону у своїй дисертаційній роботі дослідила [Заставецька \(2008\)](#). Аналіз особливостей функціонування та розвитку Хмельницької субрегіональної системи розселення здійснила [Заблотовська, Левіцька \(2013\)](#). На прикладі Закарпатської області, розглянуто чинники та напрямки трансформації систем розселення в статті [Качайло, Влах \(2017\)](#). Також, просторовий аналіз особливостей розселення населення та динаміку і траєкторію зміщення центрів ваги міського та сільського населення за період з 1979 по 2001 рік, на прикладі Волинської області здійснили [Лажнік, Пугач \(2017\)](#). Трансформації пострадянських систем розселення та зміни в розподілі міських та сільських поселень, на прикладі Закарпатської області, розглядають [Мезенцев, Неліпа \(2018\)](#). На прикладі Херсонської області, суспільно-географічні підходи щодо дослідження територіальних громад розглядають [Нападовська, Пилипенко \(2018\)](#). Проблеми функціонування громад з точки зору розселення та трансформаційні процеси в системі розселення Запорізької області розглянуті [Кобець \(2021\)](#). Дослідження Чернівецької районної системи розселення та її особливостей, як складової регіональної системи здійснили [Костащук та ін. \(2022\)](#). Дослідження Чортківської та Кременецької районних системи розселення Тернопільської області та особливості їх трансформації в умовах адміністративно-територіальної реформи розкрив у своїх працях [Салій \(2023a, b\)](#).

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Внаслідок проведення реформи децентралізації в Тернопільській області замість існуючих, до того, 17 районів було утворено три: Тернопільський, Чортківський та Кременецький. Населені пункти області відповідно увійшли до складу 56 об'єднаних територіальних громад що тепер функціонують в межах новостворених районів. Тож внаслідок такої трансформації та нового адміністративного поділу, на території Тернопільської області, у відповідності до кількості новоутворених районів можна виділити три районні системи розселення, які до цього практично повністю відповідали межам міжрайонних, а також, відповідно до кількості новоутворених територіальних громад, кількість кущових систем розселення.

Тернопільський район займає центральну частину Тернопільської області, та є найбільшим за площею (6161,6 км² – майже 45 % від площі Тернопільської області) та чисельністю населення (більше 565 тисяч осіб – майже 55 % від кількості населення Тернопільської області). До складу району увійшло більше 46 % від усіх населених пунктів Тернопільської області (492 із 1 058) ([Інформаційний портал «Децентралізація» 2024](#)).

М. Салій.

Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення

Щодо колишніх районів, то до складу новоутвореного Тернопільського району увійшли території Зборівського, Підволочиського, Бережанського, Козівського, Тернопільського та Підгаєцького районів. Також, до складу Тернопільського району, майже повністю увійшли території колишнього Теребовлянського району, за винятком чотирьох сіл, що тепер належать до складу громад новоствореного Чортківського району та південна і центральна частина колишнього Збаразького району, північна частина якого тепер у складі громад новоствореного Кременецького району. Колишні райони внаслідок адміністративно-територіальної реформи були перерозподілені на 25 територіальних громад.

Для наочного відображення просторових змін, що відбулися в адміністративно-територіальному устрої внаслідок створення Тернопільського району та територіальних громад у його межах, за допомогою використання ГІС-пакету QGIS, шляхом накладання векторних шарів з межами теперішніх та колишніх районів, а також територіальних громад, було створено відповідну картосхему (рис. 1).

Рис. 1. Адміністративний поділ Тернопільського району

Територія колишнього Зборівського району розділена між п'ятьма територіальними громадами: Зборівською, Залозецькою, Озерянською, Тернопільською та Білецькою, що фактично тепер відповідають кушовим системам розселення.

Зборівська міська територіальна громада, знаходиться на північному заході Тернопільського району, містить у своєму складі 53 населених пункти, за цим показником вона займає друге місце в Тернопільському районі та в Тернопільській області загалом, поступаючись лише Збаразькій міській територіальній громаді (54 населених пункти). Громада налічує 52 села та місто Зборів, яке раніше було районним центром. Окрім населених пунктів колишнього Зборівського району, до складу громади увійшло п'ять сіл (Августівка, Велика Плавуча, Цицьори, Хоростець та Хоробрів, що знаходяться на півночі колишнього Козівського району. Залозецька селищна територіальна громада знаходиться на півночі колишнього Збаразького та теперішнього Тернопільського району. До складу

М. Салій.

Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення

громади увійшло 17 сіл та селище Залізці, що стало адміністративним центром громади. Озерянська сільська громада об'єднала у своєму складі 13 населених пунктів центральної та південної частини колишнього Збаразького району, що до цього входили до складу шести сільських рад. Села Мшанець, Дітківці та Хомівка, які до цього входили до складу Мшанецької сільської ради на сході колишнього Збаразького району, тепер входять до північної частини Білецької сільської громади з адміністративним центром в с. Біла, що на околиці міста Тернопіль. Ще десять сіл східної частини колишнього Збаразького району, що належали до п'яти сілрад увійшли до складу Тернопільської міської територіальної громади.

Територія колишнього Збаразького району до складу якого, за старого адміністративного устрою входило 38 рад із 76 населених пунктів було розділено на дві громади, Збаразьку міську, що зайняла центральну та південну частину колишнього району та Вишнівецьку селищну на півночі. Згадані громади відповідно увійшли до складу новостворених Тернопільського та Кременецького районів.

Збаразька громада була утворена шляхом об'єднання 26 колишніх рад, вона містить у своєму складі 54 населених пункти, з них 53 села та місто Збараж, що є адміністративним центром громади. За кількістю населених пунктів які увійшли до громади, Збаразька громада займає першу позицію в Тернопільській області. Окрім населених пунктів, що до цього входили до складу однойменного району до Збаразької громади увійшли села Карначівка та Шили, Карначівської сільської ради колишнього Лановецького району. Також варто зазначити, що села Охримівці та Романове Село що знаходяться на півдні колишнього Збаразького району увійшли до складу сусідньої Байковецької громади.

В межах території колишнього Підволочиського району, що знаходиться на межі із Хмельницькою областю, було створено три територіальні громади: Підволочиську, Скалатську та Скориківську. Скориківська сільська громада знаходиться в північній частині колишнього Підволочиського району, або ж на північному заході теперішнього Тернопільського району та має у своєму складі 23 сільських населених пункти, що раніше входили до складу дев'яти сільських рад. Підволочиська селищна громада, що займає центральну та південно-східну частину колишнього Підволочиського району, до її складу увійшли території 17 колишніх рад. Дана селищна громада налічує 23 населених пункти (22 сільських та адміністративний центр селище Підволочиськ, що раніше було адміністративним центром колишнього Підволочиського району). Скалатська міська громада, що знаходиться в південній частині колишнього Підволочиського району, утворена шляхом об'єднання десяти колишніх рад. До її складу увійшло 16 населених пунктів, з них 15 сіл та місто Скалат, що є адміністративним центром громади.

Територія колишнього Тернопільського району, що знаходиться в центральній частині Тернопільської області розподілене поміж сімома територіальними громадами: Тернопільська, Байковецька, Білецька, Підгороднянська, Великобірківська, Великогаївська та Великоберезовецька. Тернопільська міська територіальна громада утворена шляхом об'єднання поселень шести колишніх рад, має у своєму складі 10 сіл та місто Тернопіль. Села, що увійшли до складу громади, знаходяться на північ від міста, та до проведення адміністративно-територіальної реформи входили до складу колишнього Зборівського району. Їх приналежність до даної громади пояснюється розміщенням в межах зони інтенсивних міграційних зв'язків із містом Тернопіль. Байковецька сільська громада, розташована на схід від міста Тернопіль, утворена шляхом об'єднання поселень одинадцяти колишніх сільських рад, та містить у своєму складі 15 сіл, адміністративним центром громади є село Байківці. Білецька сільська територіальна громада з адміністративним центром в селі Біла, що знаходиться на північній околиці міста Тернопіль, була утворена шляхом об'єднання семи колишніх сільських рад та містить у своєму складі 10 сіл. До складу Білецької громади окрім семи сіл, що раніше належали до колишнього Тернопільського району, увійшли три села

М. Салій.

Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення

колишнього Зборівського району вони займають крайню північну частину громади та дещо віддалені від адміністративного центру. Підгороднянська сільська територіальна громада знаходиться на південний захід від міста Тернопіль, створена на основі шести колишніх сільських рад. До складу Підгороднянської громади увійшло 7 сіл, одне з яких Великий Ходачків, на південному заході громади раніше входило до складу колишнього Козівського району. Великобірківська селищна територіальна громада знаходиться на південний захід від міста Тернопіль, та була утворена шляхом об'єднання трьох колишніх рад. До складу Великобірківської громади увійшло всього чотири населені пункти: села Костянтинівка, Малий Ходачків та Смиківці, адміністративним центром громади є селище Великі Бірки.

На основі території колишнього Козівського району було утворено три територіальні громади Козівську, Козлівську та Купчинецьку. Козівська селищна територіальна громада, охоплює західну частину колишнього Козівського району, об'єднала у своєму складі території 22 колишніх рад, куди входить 35 сіл та селище Козова, що стало адміністративним центром. Козлівська селищна територіальна громада, на північному-сході колишнього Козівського району, складається з п'яти населених пунктів: чотирьох сіл та адміністративного центру громади селища Козлів. До складу Козлівської селищної територіальної громади увійшло всього чотири колишні ради, за цим показником громада займає одну з останніх позицій як в Тернопільському районі, так і в області загалом. Купчинецька сільська територіальна громада знаходиться в південно-східній частині колишнього Козівського району. До її складу також увійшло всього вісім сіл, що належали до чотирьох колишніх сільських рад.

В межах колишнього Бережанського району, що знаходився на заході Тернопільської області на межі з Львівською та Івано-Франківською областями, утворено три територіальні громади: Бережанську, Нараївську та Саранчківську. Бережанська міська територіальна громада об'єднала у своєму складі території десяти колишніх рад. До складу громади увійшло 20 сіл та місто Бережани, яке й стало адміністративним центром, а до цього було адміністративним центром колишнього Бережанського району. Саранчківська сільська територіальна громада знаходиться на півдні колишнього Березанського району, до її складу увійшло 19 сільських населених пунктів, що входили до 10 сільських рад.

На основі колишнього Підгаєцького району було утворено Підгаєцьку міську територіальну громаду, за винятком села Шумляни, яке увійшло до складу Саранчківської сільської громади колишнього Бережанського району. До складу Підгаєцької громади доєдналось 35 сіл та місто Підгайці.

Колишній Теребовлянський район, що займав центральну частину області на південь від міста Тернопіль, став основою для створення чотирьох територіальних громад: Теребовлянської, Микулинецької, Золотниківської та Іванівської. Теребовлянська міська територіальна громада, налічує 28 населених пунктів: 27 сіл та місто Теребовля (колишній районний центр). Громада об'єднала у своєму складі території 15 колишніх рад. Микулинецька селищна територіальна громада сформована шляхом об'єднання дев'яти колишніх рад Теребовлянського району. До складу громади увійшло 18 сіл та селища Дружба і Микулинці. Останнє й стало адміністративним центром громади. Золотниківська сільська територіальна громада займає західну частину колишнього Теребовлянського району. Вона сформувалась із 21 сільського населеного пункту, що належали до 21 сільради. За цим показником громада займає першу позицію в Тернопільському районі та області серед громад даного типу. Іванівська сільська територіальна громада, на північному сході колишнього Теребовлянського району, об'єднала чотири сільські ради у складі п'яти сіл, адміністративним центром громади є село Іванівка.

Загалом, серед 25 громад Тернопільського району по 7 є міськими й селищними та 11 сільських.

М. Салій.

Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення

В розподілі за площею, найбільшими в районі є громади адміністративними центрами яких стали поселення-адміністративні центри колишніх районів. Це такі як: Збаразька, Підгаєцька, Зборівська та Тереховлянська міські громади, а також селищні Козівська та Підволочиська. Так, Збаразька міська територіальна громада займає першу позицію за площею ($590,8 \text{ км}^2$) серед громад Тернопільського району, та другу позицію в області, поступаючись лише Шумській міській громаді колишнього Кременецького району. Збаразька громада охоплює майже 66 % території колишнього Збаразького району. Підгаєцька міська громада, площа якої становить $474,9 \text{ км}^2$, є другою за розміром в Тернопільському районі та шостою в області. Територія Підгаєцької громади становить майже 96 % від території колишнього Підгаєцького району, оскільки сформована у тих же межах, за винятком села Шумляни, що увійшло до складу Саранчуківської сільської громади.

На третьому місці за площею ($466,9 \text{ км}^2$), в Тернопільському районі та восьмому в області знаходиться Зборівська міська територіальна громада. Вона займає майже 47 % від площі колишнього Зборівського району.

Тереховлянська міська територіальна громада ($440,7 \text{ км}^2$) охопила майже 39 % від території колишнього Тереховлянського району, що був найбільшим за площею серед колишніх районів Тернопільської області ($1130,3 \text{ км}^2$). Козівська селищна територіальна громада має площу 428 км^2 , що становить майже 62 % від площі колишнього Козівського району, є найбільшою серед громад даного типу не тільки в Тернопільському районі, але й в області загалом. Підволочиська селищна територіальна громада, площею $350,6 \text{ км}^2$, займає шосту позицію в Тернопільському районі та дванадцяту в області, та загалом другу позицію серед селищних громад області.

Варто також відзначити, що з одинадцяти сільських громад Тернопільського району значною площею території виділяються Золотниківська ($284,2 \text{ км}^2$) та Скориківська ($262,8 \text{ км}^2$) громади, які відповідно займають першу та третю позиції за цим показником серед громад даного типу в Тернопільській області. Також серед тих сільських територіальних громад, які мають порівняно значну площу (яка перевищує 200 км^2), варто виділити Саранчуківську ($222,2 \text{ км}^2$) та Нараївську ($218,1 \text{ км}^2$) громади, які відповідають 13–14 позиціям за даним показником в районі та 26 і 28 в області. Решта сім сільських громад Тернопільського району мають площу меншу за 200 км^2 , від $166,7 \text{ км}^2$ до $97,6 \text{ км}^2$ (Озерянська, Купчинецька ТГ відповідно) та займають з 16 по 23 позиції за даним показником серед громад Тернопільського району.

Бережанська та Скалатська міські територіальні громади, площею $242,5 \text{ км}^2$ та $224,3 \text{ км}^2$, займають відповідно десятю та дванадцяту позиції серед громад району. Найменшою за площею серед міських територіальних громад Тернопільського району, а також серед громад адміністративним центром яких став колишній адміністративний центр району є Тернопільська міська громада ($166,7 \text{ км}^2$) – 17 позиція.

До селищних територіальних громад Тернопільського району, площа яких становить більше 200 км^2 , окрім вже зазначених вище входять також Залозецька (247 км^2), Микулинецька ($239,4 \text{ км}^2$) та Великоберезовецька (202 км^2). Це відповідно дев'ята, одинадцята та п'ятнадцята позиції за даним показником. Ще дві селищні територіальні громади району є найменшими за площею як в Тернопільському районі (Козлівська – $95,4 \text{ км}^2$), так і загалом в області (Великобірківська – $65,4 \text{ км}^2$).

Для наочного відображення просторових особливостей розміщення міського та сільського населення, а також його густоти серед громад Тернопільського району, за допомогою геоінформаційної системи QGIS, шляхом використання шарів, що відображують межі та площі громад, та введення даних у таблицю атрибутів, створено відповідну картосхему (рис. 2).

М. Салій.

Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення

Найбільшою за чисельністю населення як в Тернопільському районі, так і в області загалом є Тернопільська міська територіальна громада 226 162 осіб, це відповідно зумовлено наявністю у її складі міста Тернопіль, в якому станом на 1 січня 2022 року налічувалось 225 004 мешканців, що становить більше 98 % від всього населення громади, оскільки в селах громади сумарно проживає трохи більше 3 тисяч жителів.

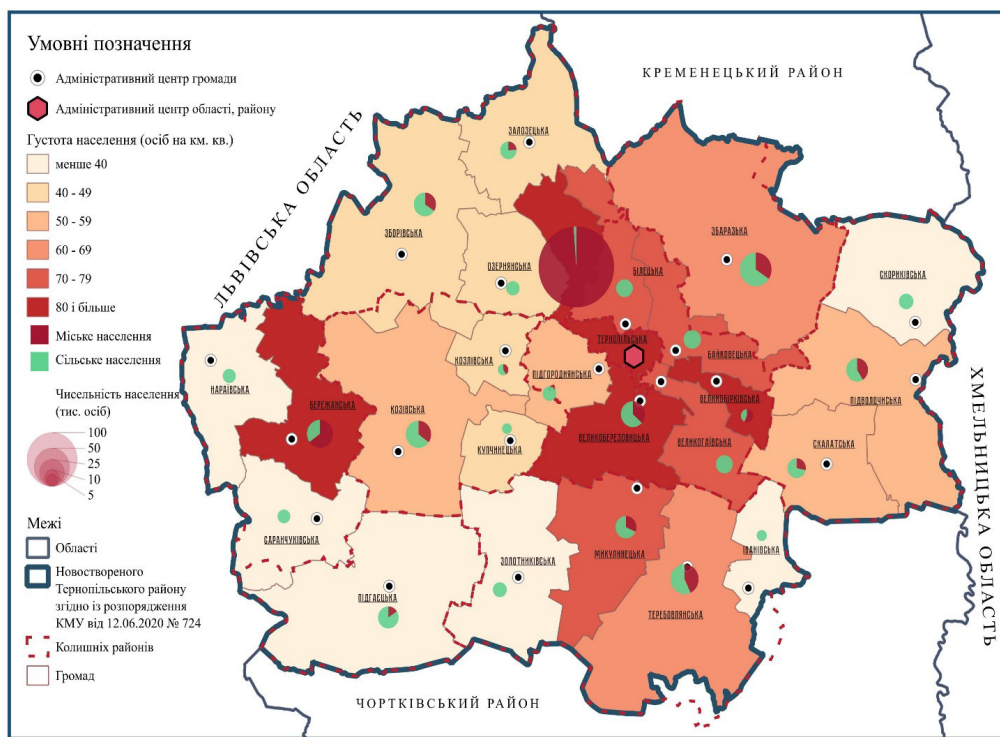

Рис. 2. Розміщення населення Тернопільського району в розрізі територіальних громад

Наступні позиції за чисельністю населення, займають ще три міські територіальні громади, адміністративними центрами яких є адміністративні центри колишніх районів, це: Збаразька (39 341 особа), Теребовлянська (30 861 особа) та Бережанська (26 817 осіб) міські територіальні громади.

Козівська селищна територіальна громада, що займає одні з найвищих позицій не тільки в Тернопільському районі, але і в області загалом, за площею території та кількістю населених пунктів, також сконцентрувала у своєму складі достатньо значну чисельність населення – 25 403 мешканців, що відповідно становить четверту позицію в районі та десяту в області за даним показником.

В Тернопільському районі налічується загалом десять територіальних громад чисельність населення яких становить від 10 до 25 тисяч осіб. Першу позицію у даній групі займає Великоберезовецька селищна територіальна громада що розташована на південь від міста Тернопіль, де налічується більше 23 тисяч мешканців. Наступні дев'ять громад знаходяться в діапазоні від 10 до 20 тисяч мешканців. Зборівська міська територіальна громада, яка є однією з найбільших в Тернопільському районі нараховує трохи більше 19 тисяч мешканців, Підволочиська селищна територіальна громада – трохи менше 19 тисяч. Досить значною за кількістю населення є Микулинецька селищна територіальна громада, що займає центральну частину колишнього Теребовлянського району – трохи більше 17 тисяч мешканців.

Найменшими за чисельністю населення серед міських територіальних громад Тернопільського району є Підгаєцька майже 17 тисяч та Скалатська дещо більше 13 тисяч осіб.

М. Салій.

Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення

В діапазоні від 10 до 12 тисяч жителів, розташовані громади які знаходяться на східній та північно-східній околицях міста Тернопіль: Байковецька, Великогаївська та Білецька сільські територіальні громади. Також, до громад чисельність населення яких перевищує 10 тисяч жителів, входить Залозецька селищна громада.

В межах від 5 до 10 тисяч мешканців, знаходиться сім сільських територіальних громад, а саме: Скориківська, Золотниківська, Підгороднянська, Озерянська, Нараївська та Саранчуківська, а також найменша за площею в Тернопільському районі та області Великобірківська територіальна громада, що розташована на південний схід від міста Тернопіль.

В трьох громадах Тернопільського району проживає менше 5 тисяч мешканців: Козлівська селищна, Іванівська та Купчинецька сільські громади.

Щодо розподілу населення поміж міськими та сільськими населеними пунктами, то передбачувано першу позицію за часткою міських жителів так і за їх чисельністю, займає Тернопільська міська територіальна громада більше 98 %. На другій позиції, за часткою міського населення серед громад Тернопільського району знаходиться Бережанська міська громада – 65 %, завдяки місту Бережани з населенням більше 17 тисяч осіб. Бережанська громада займає другу позицію в районі не тільки за часткою міського населення, а і за його чисельністю. Більше 13 тисяч міського населення проживає в Теребовлянській та Збаразькій міських громадах, завдяки наявності у їх складі міст котрі раніше були центрами районів. Але, незважаючи на вище згадане, в Теребовлянській громаді міські мешканці складають трохи більше 43 %, а в Збаразькій менше 35 %, через наявність значної кількості сільських населених пунктів у їх складі.

Окрім, вже згаданих Тернопільської та Бережанської міських громад, міське населення переважає у Великобірківській селищній громаді (майже 56 %) та складає трохи більше 3 тисяч осіб.

Щодо чисельності міського населення, то в діапазоні від 5 до 10 тисяч осіб знаходяться Зборівська міська, а також Козівська, Великоберезовецька Підволочиська та Микулинецька селищні громади. Ще в п'яти громадах Тернопільського району проживає менше 5 тисяч міського населення. Це вже згадана вище Великобірківська, а також Залозецька та Козлівська селищні та Скалатська і Підгаєцька міські громади.

В групу громад, де міське населення перевищує 40 %, входять вже вище згадана Теребовлянська міська, Підволочиська та Козлівська селищні громади. Варто зазначити, що в Козлівській громаді міське населення складає менше 2 тисяч осіб. Ще п'ять громад Тернопільського району мають частку міського населення від 30 до 37 %, це Великоберезовецька, Козівська та Микулинецька селищні та вже вище згадана Збаразька і Зборівська міські територіальні громади. Менше 30% міське населення складає в Скалатській міській громаді (28 %) та Залозецькій селищній громаді (23 %). Підгаєцька міська територіальна громада, займає останню позицію за часткою міського населення у своєму складі (менше 15 %), що зумовлено як значною кількістю сільських населених пунктів у її складі так і малою чисельністю населення міста Підгайці – трохи більше 2,6 тисяч мешканців.

Для більш повного аналізу просторового розподілу населення, розглянуто його густоту в розрізі територіальних громад, а також його територіальну концентрацію. Розглянувши відповідну картосхему (рис. 2), можна виділити групу громад які знаходяться по лінії північного та південного напрямку від міста Тернопіль, а також на його околицях. Як видно з картосхеми, найбільш густозаселеними є Тернопільська міська територіальна громада, а також сусідні громади, що знаходяться на околиці міста Тернопіль: Великоберезовецька – 115 осіб на км² та Великобірківська – 91 особа на км². Великогаївська, Білецька та Байковецька сільські територіальні громади, що також займають територію поблизу міста Тернопіль, мають густоту населення від 75 до 79 осіб на км². На південь від міста Тернопіль, а також вже згаданих Великоберезовецької та Великогаївської громад, розташовані дві

М. Салій.

Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення

громади утворені в межах колишнього Теребовлянського району, Микулинецька селищна та Теребовлянська міська, що мають густоту населення 72 та 69 осіб на км² відповідно. В напрямку на північ від вищезгаданої групи громад та на північний схід від міста Тернопіль, знаходиться Збаразька міська територіальна громада густота населення якої складає 69 осіб на км². Також, до вказаної групи варто віднести Підгороднянську сільську територіальну громаду з густотою населення 59 осіб на км², яка розташована на захід від міста Тернопіль та межує з Тернопільською громадою.

Окремо, за територіальним розташуванням варто виділити Бережанську міську територіальну громаду із густотою населення 11 осіб на км². Це третя позиція за даним показником. Як видно з картосхеми (рис. 2), саме на цій території сконцентрована основна частина (67 %) населення колишнього Бережанського району.

Наступні позиції за густотою населення займають Козівська, Скалатська та Підволочиська територіальні громади – від 54 до 59 осіб на км². Козівська селищна територіальна громада, разом з Бережанською міською територіальною громадою, формує окремий осередок концентрації населення на захід від групи густонаселених громад, поблизу міста Тернопіль. Скалатська та Підволочиська територіальні громади, що знаходяться в східній частині Тернопільського району, сконцентрували у своєму складі 80 % населення колишнього Підволочиського району, що яскраво видно на картосхемі. Громади утворені на основі колишніх сільських рад та населених пунктів колишнього Зборівського району (Зборівська, Залозецька та Озерянська), мають густоту населення в діапазоні від 42 до 44 осіб на км², що приблизно відповідає даному показнику колишнього району (42 осіб на км²). На південь, від названих вище громад, розташована Козлівська селищна громада, що складається з п'яти населених пунктів колишнього Козівського району, її густота населення становить 47 осіб на км². Купчинецька сільська громада колишнього Козівського району має густоту населення 40 осіб на км².

Найменшу густоту населення в Тернопільському районі, в діапазоні від 27 до 39 осіб на км², мають шість територіальних громад, що розташовані у периферійних частинах Тернопільського району та є значно віддаленими від міста Тернопіль. На південному сході Тернопільського району це Іванівська і на північному сході – Скориківська сільські територіальні громади. Іванівська сільська територіальна громада, що займає східну частину колишнього Теребовлянського району, має густоту населення 39 осіб на км². Скориківська сільська територіальна громада, що об'єднала у своєму складі села північної частини колишнього Підволочиського району, має густоту населення 31 особа на км². Ще чотири громади, з найменшою густотою населення, займають південно-західну частину Тернопільського району. Підгаєцька міська територіальна громада, є найменш густонаселеною серед усіх міських громад не тільки Тернопільського району, але й області загалом, тут цей показник становить 35 осіб на км². Наступними в порядку спадання показника густоти населення ідуть Нараївська та Саранчуківська сільські громади, утворені основі об'єднання сіл колишнього Бережанського району – 31 та 29 осіб на км² відповідно. Найменш густонаселеною територіальною громадою, як в Тернопільському районі, так і в області загалом, є Золотниківська сільська громада – 27 осіб на км², що утворена на базі сіл східної частини колишнього Теребовлянського району.

4. ВИСНОВКИ

Адміністративно-територіальна реформа призвела до зменшення кількості районів шляхом об'єднання території колишніх районів. В Тернопільській області було створено три нових райони, найбільшим з яких за усіма основними показниками є Тернопільський.

Тернопільський район займає майже 45 % від площі та майже 55 % від кількості населення Тернопільської області. До складу району увійшло більше 46 %, від усіх населених пунктів Тернопільської області.

Тернопільський район сформувався на базі території восьми колишніх районів, шість з яких (Бережанський, Зборівський, Козівський, Тернопільський Підволочиський та Підгаєцький) повністю увійшли до складу новоутвореного району та два в складі більшої частини колишніх рад (Збаразький та Теребовлянський).

В межах району, шляхом об'єднання території колишніх рад було утворено 25 територіальних громад. За типом громад в районі: по 7 міських та селищних та 11 міських.

Найбільше територіальних громад – 7, було утворено в межах колишнього Тернопільського району, найменше – 1, в межах колишнього Підгаєцького району. Межі громад колишніх сусідніх районів, переважно проходять по колишніх межах цих районів.

Найбільшими за площею, чисельністю населення, кількістю населених пунктів та рад, що об'єдналися, переважно є громади адміністративними центрами яких стали центри колишніх районів. Міське населення, окрім Тернопільської міської громади переважає також в Бережанській та Великобірківській громадах.

Найбільш густонаселеними є громади, що розташовані на околицях міста Тернопіль, а також по лінії в напрямку на північ та на південь від нього. Окремо виділяється Бережанська міська громада на заході району, з густотою населення 111 осіб на км², що є третім показником серед громад району.

Найменш густонаселеними є громади розташовані на периферії району, особливо на південно-західній його частині. Золотниківська, Саранчуківська та Нараївська громади з густотою населення від 27 до 31 на км², займають останні позиції не лише в районі, але й в області. Підгаєцька міська територіальна громада є найменш густонаселеною серед усіх міських громад області – 35 осіб на км².

ЛІТЕРАТУРА

1. Джаман, В. О. (2003). *Регіональні системи розселення: демографічні аспекти*. Чернівці : Рута. [Dzhaman, V. O. (2003). *Rehionalni systemy rozselennia: demohrafichni aspekty*. Chernivtsi : Ruta.]
2. Доценко, А. І. (2010). *Територіальна організація розселення (теорія та практика)*. Київ : НАН України, РВПС України; Київ : «Фенікс». [Dotsenko, A. I. (2010). *Terytorialna orhanizatsiia rozselennia (teoriia ta praktyka)*. Kyiv : NAN Ukrainy, RVPS Ukrainy; Kyiv : «Feniks».]
3. Заблотовська, Н. В., & Левіцька, І. В. (2013). Сучасні особливості формування та розвитку Хмельницької міжрайонної системи розселення. *Науковий вісник Чернівецького університету: Географія*, (672-673), 92-94. [Zablотовska, N. V., & Levitska, I. V. (2013). Suchasni osoblyvosti formuvannia ta rozvytku Khmelnytskoi mizhraionnoi systemy rozselennia. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Neohrafiia*, (672-673), 92-94.]
4. Заставецька, Л. (2013). Принципи формування і механізми функціонування нових територіальних громад і систем розселення у процесі реформування адміністративно-територіального устрою України. *Науковий вісник Чернівецького університету: Географія*, (672-673), 95-100. [Zastavetska, L. (2013). Pryntsypy formuvannia i mekhanizmy funktsionuvannia novykh terytorialnykh hromad i system rozselennia u protsesi reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Neohrafiia*, (672-673), 95-100.]
5. Заставецька, Л. Б. (2008). *Трансформація системи розселення регіону в умовах удосконалення адміністративнотериторіального устрою України (на прикладі Тернопільської області)*. [Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. геогр. н, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича], Чернівці. [Zastavetska, L. B. (2008). *Transformatsiia systemy rozselennia rehionu v umovakh udoskonalennia administratyvnoterytorialnoho ustroiu Ukrainy (na prykladi Ternopil'skoi oblasti)*. [Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia k. heohr. n, Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha], Chernivtsi.]
6. Качайло, М. М., & Влах, М. Р. (2017). Чинники і напрямки трансформації системи розселення регіону у сучасних умовах (на прикладі Закарпатської області). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*, (2), 40-

М. Салій.

Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення

45. [Kachailo, M. M., & Vlach, M. R. (2017). Chynnyky i napriamky transformatsii systemy rozselennia rehionu u suchasnykh umovakh (na prykladi Zakarpatskoi oblasti). *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: heohrafiia*, (2), 40-45.]
7. Кобець, К. (2021). Сучасні трансформаційні процеси в системі розселення Запорізької області в результаті реформування адміністративно-територіального устрою. *Human Geography Journal*, (31). 57. [Kobets, K. (2021). Suchasni transformatsiini protsesy v systemi rozselennia Zaporizkoi oblasti v rezultati reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu. *Human Geography Journal*, (31). 57.]
8. Косташук, І., Клепиковський, Д., & Ячнюк, М. (2022). Географічні особливості формування локальних систем розселення в умовах децентралізації (на прикладі Чернівецького району). *Věda a perspektivy*, 7(14), 273-284. [Kostashchuk, I., Klepikovskiy, D., & Yachniuk, M. (2022). Neohrafichni osoblyvosti formuvannia lokalnykh system rozselennia v umovakh detsentralizatsii (na prykladi Chernivetskoho raionu). *Věda a perspektivy*, 7(14), 273-284.]
9. Лажнік, В., & Пугач, С. (2017). Просторовий аналіз особливостей розселення населення Волинської області з використанням центрографічного методу. *Часопис соціально-економічної географії*, (22), 111-117. [Lazhnik, V., & Puhach, S. (2017). Prostorovyi analiz osoblyvostei rozselennia naseleennia Volynskoi oblasti z vykorystanniam tsentrohrafichnoho metodu. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii*, (22), 111-117.]
10. Мезенцев, К. В., & Неліпа, К. Г. (2018). Пострадянські трансформації системи розселення індустріального регіону – кейс Запорізької області. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*, (9), 69-78. [Mezentsev, K. V., & Nelipa, K. H. (2018). Postradianski transformatsii systemy rozselennia industrialnoho rehionu – keis Zaporizkoi oblasti. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Neohrafichni nauky»*, (9), 69-78.]
11. Нападовська, Г. Ю., & Пилипенко, І. О. (2018). Просторовий аналіз процесу об'єднання територіальних громад. *Стратегія оптимального розвитку*, 181. [Napadovska, H. Yu., & Pylypenko, I. O. (2018). Prostorovyi analiz protsesu obiednannia terytorialnykh hromad. *Stratehiia optimalnoho rozvytku*, 181.]
12. Салій, М. (2023a). Кременецька районна система розселення та особливості її трансформації в умовах децентралізації. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*, 54(1), 95-108. [Salii, M. (2023a). Kremenetska raionna systema rozselennia ta osoblyvosti yii transformatsii v umovakh detsentralizatsii. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: heohrafiia*, 54(1), 95-108.]
13. Салій, М. (2023b). Система розселення Чортківського району та особливості трансформації в умовах адміністративно-територіальної реформи. *Human Geography Journal*, (35), 60-72. [Salii, M. (2023b). Systema rozselennia Chortkivskoho raionu ta osoblyvosti transformatsii v umovakh administratyvno-terytorialnoi reformy. *Human Geography Journal*, (35), 60-72.]
14. Сегіда, К. Ю. (2013). Методичні основи аналізу розселення населення регіону. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*, (18), 150-155. [Sehida, K. Yu. (2013). Metodychni osnovy analizu rozselennia naseleennia rehionu. *Problemy bezperervnoi heohrafichnoi osvity i kartohrafii*, (18), 150-155.]
15. Яворська, В. В., & Яковлева, Ю. К. (2012). Методологічні аспекти історико-географічного вивчення розселення. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки*, 17(3), 152-160. [Yavorska, V. V., & Yakovlieva, Yu. K. (2012). Metodolohichni aspekty istoryko-heohrafichnoho vyvchennia rozselennia. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Neohrafichni ta heolohichni nauky*, 17(3), 152-160.]

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

16. Інформаційний портал «Децентралізація» (2024). [Informatsiinyi portal «Detsentralizatsiia» (2024).]
[Джерело](#)

M. Salii

Modern transformational processes of the Ternopil district resettlement system

Keywords: Ternopil region, district, settlement system, administrative system, decentralization, territorial community, city, village, GIS technologies, QGIS.

Abstract: The article examines the transformational changes that took place in the Ternopil inter-district resettlement system as a result of the administrative-

М. Салій.

Сучасні трансформаційні процеси Тернопільської районної системи розселення

- territorial reform and its transformation into a district resettlement system based on the newly formed Ternopil district.
- An analysis of the spatial features of the district formation, which took place by unifying the territories of the former districts of the central part of the Ternopil region, was carried out. Ternopil district included the territories of eight former districts, six of which (Berezhanskyi, Zborivskyi, Kozivskyi, Ternopilskyi Pidvolochyskyi, and Pidgayetskii) were completely included in the newly formed district, and two more districts, Terebovlyanskyi and Zbarazhskyi, with the majority of settlements and former councils. Out of the settlements of the former Terebovlyan district, only four villages did not become part of the newly formed Ternopil district.
- Communities were analyzed by types, number of settlements, and united councils. It was established that 25 united territorial communities included 492 settlements and 280 former councils. It is also stated that there are 7 urban and village communities and 14 rural communities in Ternopil district by type.
- The positions of communities in terms of area, number and population density have been established. It was revealed that the largest in terms of area, population, and number of settlements and councils that have merged are communities whose administrative centers have become the centers of former districts. The urban population, in addition to the Ternopil urban community, also prevails in the Berezhansk and Velikobirkiv communities.
- For the purpose of visual display and analysis of the main transformational changes and spatial features of placement according to the main indicators, appropriate maps were created with the help of GIS. As a result, it was found that the most densely populated communities are located on the outskirts of the city of Ternopil, as well as along a line to the north and south of it. The Berezhansk urban community in the western part of the district stands out separately, with a population density of 111 people per km², which is the third indicator among the district communities.
- It was also established that the least densely populated communities are located on the periphery of the district, especially in its southwestern part. Zolotnikovska, Saranchukivska and Narayivska communities with a population density of 27 to 31 per km² occupy the last positions not only in the district but also in the region according to this indicator. Pidgayetska urban territorial community is the least densely populated among all urban communities of the region – 35 people per km².